

Nr 302.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående den framtida användningen av Västmanlands regementes knektelegomedelskassa; given Stockholms slott den 18 mars 1921.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över försvarsärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

Under Hans Maj:ts
Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro:

GUSTAF ADOLF.

C. G. Hammarskjöld.

Utdrag av protokollet över försvarsärenden, hållet inför Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten i statsrådet å Stockholms slott den 18 mars 1921.

Närvarande:

Statsministern VON SYDOW, ministern för utrikes ärendena greve WRANGEL, statsråden ERICSSON, DAHLBERG, ELMQUIST, MALM, BERGQVIST, HAMMARSKJÖLD, EKEBERG, HANSSON, BESKOW.

Efter gemensam beredning med cheferna för social- och jordbruksdepartementen anmälde departementschefen, statsrådet Hammarskjöld, frågan angående den framtida användningen av Västmanlands regementes knektelegomedelskassa samt yttrade därvid följande:

Bihang till riksdagens protokoll 1921. 1 saml. 260 häft. (Nr 302.)

»Genom ett den 27 oktober 1682 upprättat, den 5 december samma år av Konung Karl XI stadfäst kontrakt mellan Kungl. Maj:t samt allmogens i Uppland, Östergötland, Södermanland, Västmanland och Närke fullmäktige vid då pågående riksdag överenskomms om ett visst och stadigt knekتهålls inrättande och stadigvarande underhåll i sagda provinser. Kungl. Maj:ts regementen till fots i bemälda provinser skulle allt framgent bestå av 1,200 man, och hade »allmogen på sig tagit det samma riktigt och ovägerligen att fullgöra såsom indelningen, vilken efter gårdstalet däröver är gjord, det uttryckligen föreskriver». I gengäld skulle allmogen, så länge den fullgjorde sitt åtagande, vara befriad från utskrivningar och alla därvid hängande besvär samt fördubblingar och våldsamma värvningar.

Genom nådigt brev den 3 juli 1684 erhöll statskontoret meddelande, att Kungl. Maj:t i anseende till de svaga rotar, varav Västmanlands regemente bestode, funnit gott att till deras knektars understöd benåda de rotar, som stode i Kungsörs, Strömsholms och Salbergs län samt i Fellingsbro härad, vardera med två tunnor spannmål, samt de övriga rotar i Västmanland med vardera en tunna spannmål. Därest så mycken spannmål ej vore att tillgå, skulle i dess ställe lämnas ersättning av mantals- och boskapspenningarna, beräknad till tre daler silvermynt för tunnan.

Sedermera utfärdades den 22 juli 1684 nådigt brev till allmogen i Kungsörs, Strömsholms, Salbergs, Västerås och Väsby län samt i Fernebo socken med tillkännagivande, att Kungl. Maj:t beviljat allmogen för år 1685 och sedan allt framgent till hjälp och understöd i det nya knekتهållet, i de tre förstnämnda länen och i Fernebo socken två tunnor spannmål årligen på var knekt eller rote samt i Västerås och Väsby län en tunna spannmål årligen på var knekt eller rote.

De rotar, som sålunda skulle komma i åtnjutande av understöd, utgjorde tillsammans 932, därav 873 rotar inom nuvarande Västmanlands län och 59 rotar inom Fellingsbro, Ervalla och Näsby socknar av nuvarande Örebro län. Av dessa 932 rotar skulle 588 rotar, tillhörande Kungsörs, Strömsholms och Salbergs län samt Fernebo socken och Fellingsbro härad, erhålla vardera två tunnor, vilka kommo att benämnas, den ena dagsverkstunna och den andra knektetunna, samt övriga 344 rotar, tillhörande Västerås och Väsby län, vardera en tunna, som erhöll benämningen knektetunna. Det befanns emellertid, att för berörda ändamål icke vore att tillgå mera än 458 tunnor, vilka kommo att tilldelas lika många rotar av dem, som berättigats till erhållande av dagsverkstunna. De 932 knektetunnorna blevo ständigt ersatta med penningar.

Sedan själva roteringen verkställdes i Västmanland genom av Konungen utsedda kommissarier, upprättade landshövdingen därstädes, vilken varit en av kommissarierna, med allmogen i Kungsörs, Strömholms, Salbergs, Västerås och Väsby län samt i Fernebo socken reglementen angående knektehållet till rättelse för allmogen och soldaterna om varderas plikter och rättigheter sinsemellan. I dessa reglementen, vilka blevo av Konungen fastställda den 20 november 1685, stadgades angående lega åt soldaten följande: »Och på det att knektelegandet icke måtte falla en eller annan rote alltför svårt, så haver man, att så mycket mera lätta, styrka och befrämja verket, för skäligt funnit och beviljat, att enär knekten av roten och sedan av hela socknen tingad och anskaffad är, då undfår roten av de i häradskistan insamlade knektemedlen till 100 daler kopparmynt; blivande icke hela legan på en gång uttagen och betald, utan en fjärdepart allenast av den betingade summan erlägges vart år, det sig belöper årligen 25 daler kopparmynt, men enär fyra år äro förlidna, då får han sista penningen, som ock är 25 daler kopparmynt utav de 100 daler legosumma».

Vidare fanns i reglementena för Kungsörs, Strömholms och Salbergs län samt för Fernebo socken stadgat: »Såsom hans Kungl. Maj:t har i nåder förärat och givit till var rote uti länet (socknen) två tunnor spannmål årligen eller i stället sex daler silvermynt, som allmogen med underdånigste vördnad erkänner och upptager, alltså är således avhandlat, att en tunna spannmål eller tre daler silvermynt inlevereras uti häradskistan årligen, varav ovanbemälta lega tages, men den andra tunnan eller tre daler silvermynt kommer roten tillgodo och hjälp».

I reglementena för Västerås och Väsby län var stadgat: »Såsom hans Kungl. Maj:t har i nåder förärat och givit till var rote uti länet en tunna spannmål årligen eller i stället tre daler silvermynt, som allmogen med underdånigste vördnad erkänner och upptager, alltså är således avhandlat, att samma tunna spannmål eller tre daler silvermynt inlevereras uti häradskistan årligen, varav ovanbemälta lega tages».

Reglemente för Fellingsbro härad fastställdes av Konungen den 5 augusti 1686. Däri stadgades, att legan ej fick överstiga 100 daler kopparmynt; men någon bestämmelse om den rotarna i häradet tillagda spannmålen innehöll reglementet icke. Av ett nådigt brev den 8 juni 1697 till landshövdingen i orten, vari avhandlades de åt rotarna i Fellingsbro härav givna spannmålstunnorna, framgår dock, att rotarna ifråga om legans utbetalande till soldaterna och knektetunnans insättande i häradskistan tillämpat det förfaringssätt, som var stadgat i övriga reglementen.

Jämlikt Kungl. Maj:ts förordnande den 21 maj 1695 blevo berörda kistor insatta i förvar på Västerås slott. Då eldsvåda år 1736 övergick slottet, blevo knektelegomedlen insatta i Västmanlands läns ränteri.

Efter framställning av krigskollegium, som den 20 februari 1751 av Kungl. Maj:t anbefallts att inkomma med viss utredning angående kassans uppkomst och tillstånd m. m., föreskrev Kungl. Maj:t uti nådigt brev till kollegium den 28 mars 1753, att kassans dåvarande kapital såsom ock vad hädanefter kunde inflyta och icke behövde användas skulle »efter handen i Riksens ständers bank insättas emot ett visst årligt interesse», varjämte uppgavs, bland annat, att landshövdingen skulle erhålla befallning att till krigskollegium inleverera kassans tillhörigheter.

På därom av rotehållarna i Västmanlands län hos Riksens ständer gjord anhållan förklarade dessa uti skrivelse den 21 oktober 1756: »Riksens ständer hava funnit, att knektelegomedlen i Västmanland och den därav nu samlade behållning har sin upprinnelse av en viss årlig inkomst, som Kungl. Maj:t och kronan förunt och anslagit allmogen i detta län till hjälp vid knektars legande, och det på den grund, att emedan de hemman i Västmanland, som äro belägne i Västerås, Kungsörs, Salbergs, Väsby och Strömsholms län samt i Fellingsbro, Näsby och Ervalla socknar hava varit och äro besvärade med dagsverken till vissa kungsgårdar och ovanliga skjutsningar med vad mera de utgöra till Salbergs gruva, varför ock somliga till större, somliga till mindre del varit fria från utskrivningar i fredlig tid, sådant allt oaktat sedermera gått in i det ständiga knektehållet och åtagit sig att löna och underhålla 932 man, ty har om knektekontrakten och indelningsverket den författning blivit gjord, att kronan allt sedan framgent och årligen består varje rote en tunna spannmål eller i stället tre daler silvermynt till ovannämnda behov — — — — — men det som årligen kunnat överbliwa, sedan alla vakanta rotar således fått deras anslagna vissa hjälp, det har tid efter annan blivit samlat, förvarat och förräntat, och utgör ovannämnda kassa. — — — — — Ovannämnda ansökning hava Riksens ständer i övertvägande tagit; och alldenstund rotehållarnas i Västmanland gjorda påstående, det måtte knektelegomedelskassan återflyttas till länet, stödjer sig på den rätt allmogen i grund av knektekontrakten äger till berörda kassa och den angelägenhet, som i följe därav för dem beror på denna kassas oryggliga bestånd och förvaring i landsorten, där hon efter knektekontrakten är samlad, varigenom krigskollegium ej betages det överinseende, som det å Kronans vägnar över dessa medel äger. Fördenskull och i anseende härtill prövar Riksens ständer billigt, det bör Västmanlands knektelegomedelskassa ofördröjligen återflyttas till orten

och ställas under den förvaltning, som tillförene varit bruklig och uti de med allmogen ingångna knektekontrakt finnes grundat.»

Genom brev till krigskollegium den 2 augusti 1757 förordnade Kungl. Maj:t i enlighet med ständernas beslut.

Knektelegomedlen hava senast förvaltats jämlikt ett av Kungl. Maj:t den 18 maj 1833 utfärdat reglemente för Västmanlands regementes knektelegomedelskassas styrelse och förvaltning. Enligt detta reglemente har förvaltningen ombesörjts av en direktion, bestående av landshövdingen i Västmanlands län, chefen för Västmanlands regemente samt sju besuttna rotehållare från länet, vilka valts av vid sockenstämmor utsedda ombud, nämligen ett från varje socken, som ägde del i knektelegohjälpen.

Sedan på grund av 1901 års riksdags beslut angående ny härordning indelningsverket förklarats skola upphöra, förordnades genom kungörelsen med föreskrifter i fråga om indelningsverkets upphörande med mera den 29 november 1901, att det ifrågavarande kassa förunnade statsanslag skulle från och med ingången av år 1904 indragas.

Genom brev till Konungens befallningshavande i Västmanlands län den 12 maj 1905 föreskrev Kungl. Maj:t, att enär kassan, vilken enligt förebragt utredning bildats uteslutande av statsmedel jämte därå upplupna räntor, numera icke vore för det med densamma ursprungligen avsedda ändamål behöflig, kassans värdehandlingar, kontanta medel, räkenskaper och övriga tillhörigheter skulle av kassans direktion överlämnas till befallningshavanden, som hade att övertaga och tillsvidare handhava förvaltningen av kassan, intill dess Kungl. Maj:t därom annorlunda förordnat.

Sedan vid sammanträde med kassans direktion den 25 augusti 1905 rotehållarnas ombud i direktionen inlagt sin protest mot berörda av Kungl. Maj:t föreskrivna åtgärd rörande kassan, under förklaring att de för sin del vägrade att avstå från deltagande i kassans förvaltning och att överlämna densamma till Kungl. Maj:ts befallningshavande, företog befallningshavanden den 31 oktober 1905 till avgörande frågan om de mått och steg, som befallningshavanden hade att vidtaga för verkställighet av Kungl. Maj:ts berörda föreskrift, därvid befallningshavanden fann annan åtgärd för överflyttning av förvaltningen icke erforderlig, än att befallningshavanden anmodade de hos länsstyrelsen anställda tjänstemän, vilka dittills tillika tjänstgjort såsom ombudsman, kassaförvaltare och räkenskapsförare hos kassan, att såsom befallningshavandens biträden vid den förvaltning av kassan, som enligt kungl. brevet den 12 maj

1905 uppdragits åt befallningshavanden, framdeles såsom dittills uppehålla sina befattningar vid kassan.

Godsägaren Frans Schartau å Forsby samt landstingsmannen Gust. A. Pettersson i Sorby, häradsdomaren O. F. Johansson i Ransta, hemmansägaren J. O. Olsson i Landberga, förre riksdagsmannen G. Lindgren i Islingby, lantbrukaren C. Arvid Andersson i Hamre och godsägaren E. Eriksson i Kolbäcks kyrkoby, i egenskap av rotehållarnas valda ledamöter i kassans direktion, kallade därpå rotehållarna att själva eller genom å kommunalstämmor utsedda ombud sammanträda för att besluta om de åtgärder, som borde vidtagas med anledning av Konungens befallningshavandes förfogande över kassan. Vid sammanträde, som i anledning härav hölls den 14 september 1906, beslöts att genom anställande av rättegång mot Kungl. Maj:t och kronan få frågan om äganderätten till kassan prövad, varjämte åt Schartau och rotehållarnas övriga ombud i kassans direktion i deras nämnda egenskap uppdrogs att utse rättegångsombud.

Dessa personer instämde därefter den 2 maj 1907 Kungl. Maj:t och kronan till rådstuvurätten i Västerås samt yrkade, såsom rotehållarnas ombud och själva rotehållare ävensom i egenskap av kassans direktion, att som äganderätten till kassan tillkomme de rotehållare, av vilka och för vilkas räkning kassan bildats, samt Konungens befallningshavande lagligen icke ägt att mot de av rotehållarna utsedda direktionsmedlemmarnas protest sätta sig i besittning av kassans tillhörigheter, äganderätten till kassan måtte med allt vad därtill hörde förklarar tillkomma rotehållarna, samt Kungl. Maj:t och kronan förpliktas att, med återställande av det olagligen rubbade besittningsförhållandet, till direktionen eller, därest denna skulle anses hava upphört, till Schartau och hans medparter såsom rotehållarnas ombud eller själva rotehållare utan avkortning redovisa alla kassans värdehandlingar, kontanta medel, räkenskaper och övriga tillhörigheter.

Rådstuvurätten utlät sig i utslag den 19 oktober 1908:

»Enär det måste anses å Kungl. Maj:ts och kronans sida utrett, ej mindre att kassan uppkommit uteslutande genom besparingar å den årliga kronotiondespannmål eller det i stället därför bestämda vederlag efter tre daler silvermynt för tunna, som vid det ständiga knektehållets inrättande av kronan donerats till 932 rotar vid Västmanlands regemente såsom understöd vid roteringsbesvärets fullgörande, ävensom genom influtna räntor å dessa besparingar, än även att för donationens utgående fästats såsom villkor, att anslaget i spannmål eller penningar skulle inlevereras i häradskistan för att vid behov användas till underlättande av

knektelegandet; alltså och då vid sådant förhållande kassans tillgångar vore att anse såsom statsmedel, varå efter indelningsverkets upphörande rotehållarna icke vidare kunde göra anspråk, samt Kungl. Maj:t förty ägt rätt att, såsom genom Kungl. Maj:ts nådiga skrivelse till Konungens befallningshavande i Västmanlands län den 12 maj 1905 skett, utan rotehållarnas hörande meddela förändrade föreskrifter angående kassans förvaltning, funne rådstuvurätten vad å Schartaus och medparters sida blivit yrkat icke kunna bifallas; dock skulle med avseende å sakens beskaffenhet kronan själv vidkännas sina kostnader i målet.»

Från rådstuvurättens dom voro dock två ledamöter av rätten skiljaktiga och anförde:

»Enär ostridigt är, att Västmanlands regementes knektelegomedelskassa bildats av besparingar jämte upplupna räntor å det årliga anslag av spannmål eller motsvarande penningar, som vid det vissa knektehållets inrättande av Konung Karl den Elfte givits niohunderttrettio två rotar inom då varande Kungsörs, Salbergs och Strömsholms län, Fellingsbro, Ervalla och Näsby socknar, Fernebo socken och det övriga Västmanland,

samt Konung Karl den Elfte's nådiga brev härom den 3 juli 1684 innehåller, att samma anslag tillerkänts rotarna till deras knektars understöd till följd därav att Kungl. Maj:t fruktade, att 'det vissa knektehållet i Västmanland icke torde så alldeles i längden bära sig förmedelst de svaga rotarne, varav Västmanlands regemente består, där icke de på något sätt bliva i tid understödde',

ty och som av den omständigheten, att vid ordnandet av förhållandena mellan allmogen och soldaterna under år 1685 de överenskommelser blivit träffade och av Kungl. Maj:t den 20 november samma år godkända, att hela ovanberörda anslag av spannmål eller penningar eller en del därav skulle inlevereras i häradskistan för att vid behov användas till underlättande av knektelegandet, icke kan anses hava följt, att de niohunderttrettio två rotar, med vilka samma överenskommelse träffats, avhänt sig äganderätten till den kassa, som bildats av besparingar av dessa, ursprungligen i häradskistan och sedermera i lantränteriet insatta medel jämte räntor därå,

alltså och då vid det förhållande, att kassan icke vidare behöver tagas i anspråk för därmed avsett ändamål eller underlättande av knektelegan, Kungl. Maj:t saknat laglig rätt att fränhända direktionen av kassan dess värdehandlingar, kontanta medel, räkenskaper och övriga tillhörigheter,

förpliktades Kungl. Maj:t och kronan att till direktionen av kassan

genast återställa kassans värdehandlingar, kontanta medel och räkenskaper samt att för förvaltningen av kassan från den dag densamma blivit direktionen frånhänd, eller den 31 oktober 1905, till direktionen lämna redovisning.

Med avseende å sakens beskaffenhet skulle dock rättegångskostnaderna mellan parterna kvittas.»

Svea hovrätt, dit parterna å ömse sidor vädjade, fann i dom den 23 juni 1910 ej skäl att göra ändring i rådstuvurättens utslag, men stadgade, att parterna skulle själva vidkännas sina i hovrätten å målet havda kostnader.

I hovrättens dom sökte parterna å ömse sidor ändring.

Uti ett av Kungl. Maj:t före målets avgörande i högsta domstolen från kammarkollegiet infordrat utlåtande har kollegiet anfört, bland annat, följande:

Av vad reglementena innehöle samt av den undersökning, kollegiet verkställt av Västmanlands läns landsböcker tillhörande verifikation, framginge, att förenämnda 588 tunnor spannmål eller ersättning för dem, den sedermera s. k. dagsverkstunnan, från början helt och hållet konsumerats för det ändamål, vartill den anslagits. Något överskott å densamma, som såvitt nu vore i fråga kunde komma i betraktande, hade icke uppstått. I den mån den dagsverksskyldighet, för vilken denna spannmålstunna ansågs utgöra vederlag, eller också lösen för samma skyldighet upphörde, hade densamma också å olika tider upphört att utgå. Kneketunnan åter hade tagits i anspråk för sitt ändamål endast i den mån det under olika tider erfordrats för legans utgörande. Av det sätt, varpå bidraget till knektelegan skulle utgå — med lika belopp årligen — måste alltså med nödvändighet följa, att överskott eller brist skulle från år till år uppstå, något som ju ock reglementena förutsatt. Legounderstödet utanordnades, även efter det kistorna förts till Västerås slott, fortfarande efter landshövdingens förordnande av lantränkmästaren till befallningsmännen att av dem förvaras i häradskistorna i avbidan på vidare order från landshövdingen. Ur kistorna utbetalades sedan jämlikt särskild order från landshövdingen den lega, som för varje år tillkom vederbörande knektar. Kvittenserna syntes visa, att det varit vanligt, att befallningsmannen utbetalt legan till rotehållaren, om denne förut utgivit legan till knekten, men att eljest legan utgått direkt till knekten. Det framginge alltså, dels att varje kista upptog samtliga ifrågavarande medel, i den mån desamma inflöto, och icke blott något visst överskott å vad som icke förbrukades, dels ock att förfoganderätten över legounderstödet, så snart detsamma börjat

utgå, ansetts, även sedan det till sitt behöriga belopp för varje år utanordnats och inlevererats i resp. kistor, förbliva hos statens vederbörande tjänsteman och ej tillkommit rotehållarna. Härvid vore endast att märka, att redan tidigt en av de tre nycklarna till varje kista syntes hava omhänderhafts av en av rotehållarna utsedd person. Att kistorna, ehuru de i reglementena benämnts häradskistor, icke voro de egentliga häradskistorna, syntes så gott som visst. — Efter år 1736 överfördes varje års knektelegomedel efter landshövdingens anordning av lantränmästaren omedelbart till knektekassan i stället för förut till befallningsmännen för att av dem därefter inlevereras i resp. kistor. Sedan befallningsmännen därefter inkommit med uppgift om beloppet för av året behöfliga legomedel, utanordnade lantränmästaren, fortfarande först efter särskild order därom av landshövdingen, medlen till befallningsmännen för att av dem tillställas rotarna. Det torde förtjäna särskilt beaktas, att detta förfaringssätt iakttagits även efter det jämlikt instruktionen av den 6 maj 1776, sedermera ersatt av reglementet av den 18 maj 1833, rotehållarna erhållit delaktighet i förvaltningen av kassans tillgångar.

Vid målets föredragning i högsta domstolen hemställde nedre justitierevisionen, att Kungl. Maj:t, med ändring av domstolarnas beslut i huvudsaken, måtte förplikta Kungl. Maj:t och kronan att genast till Schartau och hans medparter i deras egenskap av ombud för rotehållarna överlämna kassans värdehandlingar, kontanta medel, räkenskaper och övriga tillhörigheter jämte redovisning för tiden från den 31 oktober 1905. I fråga om rättegångskostnaderna hemställdes, att hovrättens dom måtte varda fastställd.

Nedre justitierevisionens motivering för sin hemställan var av följande lydelse:

»I samband med det ständiga knektehällets inrättande har Konung Karl XI, enligt vad nådiga breven av den 3 och 22 juli 1684 giva vid handen, tillförsäkrat ifrågavarande 932 rotar vid Västmanlands regemente, att de till hjälp och understöd vid roteringsbesvärets fullgörande skulle, så länge indelningsverket bestode, årligen bekomma, såvitt nu är i fråga, vardera en tunna spannmål eller i brist därav tre daler silvermynt.

Stadgandet i reglementena därom att nämnda spannmålstunna eller i dess ställe tre daler silvermynt skulle insättas i häradskistan och lega till soldaten därav tagas, har väl inneburit en inskränkning i rotehållarnas förfoganderätt över medlen i syfte att penningar skulle uppsamlas för att vara till hands vid legans betalande åt nyanställd soldat. Det kan dock icke antagas, att genom stadgandet avsetts att förbehålla kronan rätt till vad av medlen ej bleve använt för sagda ändamål.

Förty måste de besparingar, som under årens lopp uppkommit å medlen och vilka utgöra omstända kassa, anses tillhöra rotehållarna, vadan Kungl. Maj:t ej varit berättigad att, sedan indelningsverket numera upphört och kassan därmed blivit obehövlig för det med hennes bildande avsedda ändamål, omhändertaga kassau.»

En ledamot av nedre justitirevisionen var emellertid av särskild mening och hemställde, att Kungl. Maj:t måtte pröva rättvist fastställa hovrättens dom, vilket också blev högsta domstolens beslut. Kungl. Maj:ts dom gavs den 30 maj 1918.

Framställning
av arméför-
valtningens
civila depar-
tement.

Med skrivelse den 2 juli 1918 överlämnade arméförvaltningens civila departement bestyrkt avskrift av domen samt underställde Kungl. Maj:ts prövning, vilka bestämmelser, som kunde finnas erforderliga i fråga om den framtida förvaltningen av kassans tillgångar och dispositionen av dessa samt hemställde om meddelande av särskilda föreskrifter beträffande sättet för kassans avveckling.

Yttrande
av Konungens
befallnings-
havande
i Västman-
lands län.

Uti ett med anledning härav infortrat yttrande från Konungens befallningshavande i Västmanlands län anförde befallningshavanden, efter att hava omnämnt ärendets historik, följande:

Beträffande knektelegomedelskassans nuvarande ställning tillåte sig befallningshavanden meddela, att kassans tillgångar den 31 december 1917 utgjorde 2,169,033 kronor 80 öre, att i enlighet med gällande bestämmelser och nära tvåhundraårig praxis, dess medel voro placerade i in-teckningslån, utlämnade dels såsom stående dels såsom amorteringslån, uti hemman inom Västmanlands län samt inom Fellingsbro, Ervalla och Näsby socknar av Örebro län, samt att lånen, som i fråga om äldre sådana löpte med 4 procents ränta och beträffande under senare tid utlämnade löpte med 4 $\frac{1}{2}$ procents ränta, uppgingo till sammanlagt 2,062,588 kronor 42 öre, fördelade på 411 särskilda lån. Av civila departementets hemställan om meddelande av föreskrifter »beträffande sättet för kassans avveckling» syntes framgå, att enligt departementets mening kassan nu borde fränhändas Västmanland.

Befallningshavanden hade svårt att föreställa sig, att en dylik avsikt kunde vara grundad på någon djupare insikt om de förhållanden, under vilka kassan tillkommit, om det sätt, på vilket dess kapital under århundraden placerats och om den fördel, det västmanländska mindre jordbruket under lika lång tid haft av denna inom provinsen uppkomna lånekassa. För egen del hölle befallningshavanden före, såväl att den rättsliga befogenheten av en åtgärd, sådan som den av departementet ifrågasatta, vore långt ifrån klar, som ock att, även om så vore fallet,

rimlighets-, billighets- och klokhetsskäl avgjort förbjöde en rubbning av de sedan länge bestående förhållandena uti här ifrågavarande avseende.

Vad den juridiska sidan av saken anginge, erinrades därom, att genom Kungl. Maj:ts dom den 30 maj 1918 allenast blivit avgjort, att rotehållarna icke ägde utbekomma kassans tillgångar, enär desamma ansetts uppkomna allenast genom statsmedel. Därav följde emellertid icke utan vidare, att kronan ägde befogenhet att göra med kassan som den behagade. Särskilda utfästelser av statsmakterna gent emot rotehållarna syntes stå hindrande i vägen härför, utfästelser, som konfirmerat en mångårig hävd och stadfästat kassans egenskap av att vara en allmännyttig tillgång till förmån för den landsända, inom vilken den uppkommit. Befallningshavanden ville i sådant hänseende framhålla, att riksens ständer i anslutning till den användning, kassan så gott som ifrån sin uppkomst haft, i underdånig skrivelse den 30 januari 1769 uttalat, att rotehållarna borde, när de presterade lika nöjaktig pant som andra, vara framför alla berättigade till lån ur kassan, samt att Kungl. Maj:t i skrivelse den 3 april 1770, med överlämnande av ständernas omförmälda skrivelse till verkställighet, bekräftat detta. I ett nådigt brev den 5 mars 1793, vari föreskrevs, att kassans år 1791 till krigskollegium överlämnade medel skulle på grund av däremot resta protester återsändas till kassans direktion för att åter stå under dess förvaltning och inseende, tillades följande: »helst därigenom rotehållarna därstädes få begagna sig av dem uti kungl. brevet den 3 april 1770 tillagda förmån att framför andra med lån utur kassan varda undsatta».

Det torde på goda grunder kunna hävdas, att härigenom kassans egenskap av att vara en jordbrukslånekassa särskilt för rotehållarna för alla tider fastslagits. Om så vore, gällde uppenbarligen denna utfästelse såväl kapitalet som den årliga avkastningen i den mån densamma icke erfordrades för knektelegan, och någon förändrad disposition av kassan skulle följaktligen ej kunna äga rum utan rotehållarnas samtycke.

Därest emellertid denna uppfattning emot befallningshavandens förmodan icke skulle anses vara av den hållbarhet, att därpå för rotehållarna skulle kunna grundas något juridiskt giltigt anspråk, syntes det emellertid befallningshavanden, såsom förut angivits, att synnerligen starka skäl talade för att kassan, som ju hittills icke kunnat beräknas som någon statsverkets tillgång, måtte få kvarstanna inom Västmanland och där användas på sätt av ålder varit brukligt, nämligen såsom en lånekassa för det mindre jordbruket.

Till stöd härför ville befallningshavanden till en början erinra därom, att den rätt, kronan genom utgången av ovan omförmälda rätte-

gång fått erkänd, ingalunda vore av självklar och odiskuterbar art. Tvärtom hade två domare vid rådstuvurätten och två revisionssekreterare vid sakens föredragning i högsta domstolen uttalat sig för bifall till rotehållarnas talan. Än mera. Såväl vid underrätten som hovrätten förordnade vederbörande domstol, att vardera parten skulle själv vidkännas sina kostnader å saken, vilket i sin tur av högsta domstolen enhälligt fastställdes. Då sådant enligt gällande rättegångsordning skall ske endast i det fall, att saken är »mörk och tvivelaktig», framginge härav att, oaktat rotehållarnas anspråk på äganderätten till kassan icke kunnat bifallas, kronans rätt till densamma i allt fall ansetts vara av tvivelaktig natur.

Vidare finge framhållas de av riksdag och Kungl. Maj:t gjorda uttalanden om kassan såsom en jordbrukslånekassa i första hand för rotehållarna, ett uttalande som, även om det icke skulle vara juridiskt bindande, dock måste anses innebära en stark moralisk förpliktelse.

Slutligen finge betonas, att kassan faktiskt använts i sådan egenkap under snart 200 år eller alltifrån år 1734 samt att det i en tid som vår, som bland annat strävade efter att ordna och stödja jordbrukets behov av kredit, syntes föga välbetänkt, om staten med stöd av en, visserligen i rättegångsväg stadfast, men samtidigt såsom tvivelaktig betecknad rätt i strid med statsmakternas egna utfästelser skulle riva upp en urgammal och till jordbruksnäringsens fromma verkande institution. En sådan åtgärd skulle utan tvivel framkalla en stor misstämning hos alla de jordbrukets män, vilka av ålder vant sig att betrakta kassan såsom en värdefull västmanländsk tillhörighet.

Befallningshavanden kunde följaktligen icke finna, att utgången av rättegången mellan rotehållarna och kronan kunde innebära skälig anledning att beträffande kassan utfärda nya bestämmelser i det syfte, som avsåges uti arméförvaltningens civila departements skrivelse.

Befallningshavanden ansåge alltså, att kassan alltjämt borde förbliva en lånekassa för det mindre jordbruket inom Västmanlands län samt Fellingsbro, Ervalla och Näsby socknar av Örebro län och för sådant ändamål fortfarande som hittills förvaltas av befallningshavanden i Västmanlands län.

Däremot vore befallningshavanden av den meningen, att, oavsett utgången av rättegången, en del smärre jämkningar av bestämmelserna rörande kassan skulle vara lämpliga, men jämkningar, som sammanföle med, icke strede mot ortsbefolkningens intressen och som följaktligen skulle kunna genomföras med deras goda vilja. Det hade också varit befallningshavandens avsikt, att, därest rättegången i sista instans icke

skulle utfalla till rotehållarnas förmån, i vilket fall ju dessa ensamma ägde bestämma om kassan, ingå till Kungl. Maj:t med framställning i berörda hänseende.

Det vore ett av erfarenheten väl bestyrkt faktum, att när det i någon landsända gällde att vidtaga åtgärder för näringarnas förkovran eller eljest till allmänt gagn, det mötte stora svårigheter att anskaffa penningar för planers uppgörande, för försöks anställande och dylikt. Först sedan ärendet förelåge i färdigt skick, så att var och en med lätthet kunde taga kännedom om dess fördelar för honom och för det allmänna, först då förefunnes i regel möjlighet att få till stånd ett sådant allmänintresse, att folk ville anslå penningar till företagets igångsättande. Oändligt många gagnande åtgärder hade i brist på rörelsekapital för själva starten — i sig ofta ringa nog — fått anstå årtionden igenom och än längre. Det låge i öppen dag, vilken oerhörd fördel det skulle vara för en landsända att förfoga över ett ärligen tillgängligt belopp, förmedelst vilket fullständiga planer och kostnadsberäkningar för allmännyttiga företag kunde uppgöras, tack vare vilket för den enskilde alltför dyrbara försök på näringslivets område kunde utföras, genom vilket kunskaper rörande materiella och kulturella förhållanden kunde spridas med mera dylikt. Sålunda skulle planer kunna uppgöras för avdikning och torrläggning av sankar marker, för jordbrukets elektrifiering, för konstgjord bevattning i fall, då sådant lämpligen kunde genomföras, för vägväsendets upphjälpande, för kommunikationernas förbättrande med mera. Försök skulle kunna anställas på jordbrukets, kreaturskötselns, skogsbrukets och fiskerinäringens område. Ett intensivt upplysningsarbete kunde bedrivas inom alla hushållningens grenar. Jämväl kulturella intressen skulle, i den mån tillgängliga medel försloge även härtill, kunna på ett ändamålsenligt sätt tillvaratagas.

Nu vore att märka, att de olika länen i sina hushållningssällskap och landsting redan i viss mån ägde representanter för de intressen, varom i det föregående ordats. För att säkerställa en god samverkan borde därför i den förvaltning, som skulle äga att bestämma om användningen av en dylik tillgång, sitta målsmän såväl för vederbörande hushållningssällskap som landsting och vidare torde väl om en sådan förvaltning böra stadgas, att den beträffande åtgöranden till näringarnas främjande i främsta rummet skulle hava att vidtaga åtgärder, som innebure utredning och förberedelse, medan själva utförandet skulle ankomma på de enskilde, respektive på landsting, kommuner och hushållningssällskap, samt att förvaltningen i fråga om åtgärder i upplysningsyfte endast i samförstånd med vederbörande landsting och hushåll-

ningssällskap ägde att ingå på områden, som utgjorde föremål för de senares omvårdnad. Med den sammansättning av den förvaltande myndigheten, som i det föregående förutsatts, borde fullgiltig garanti för en god samverkan förefinnas. Då emellertid de uppgifter, som i det föregående skisserats, jämväl vore sådana, som det ankomme på landshövdingen att fullfölja, borde även han hava plats i förvaltningen.

Vad knektelegomedelskassan anginge syntes det befallningshavanden, som om denna nu nått en sådan storlek, att en rätt så väsentlig del av densamma årliga avkastning skulle kunna användas till dylika allmännyttiga åtgärder och en del av kassans tillgångar sålunda på ett annat sätt än i form av lån komma intressenterna till godo. Då emellertid kassan sedan århundraden stått i samband med Västmanlands regemente och i främsta rummet varit avsedd att säkerställa rekryteringen vid detsamma, syntes det befallningshavanden riktigt, att någon del av avkastningen även komme regementet till godo. Ehuru syftemålet med kassan från början varit att stödja manskapsrekryteringen, vilket ju numera efter den allmänna värnpliktens införande icke vore erforderligt, syntes det icke obilligt, att kassan i fortsättningen finge användas för att underlätta underbefällets rekrytering, varjämte tillskott ur densamma borde få lämnas för att bereda de värnpliktiga nytta och trevnad samt i övrigt sedlig och andlig vård. Vid sådant förhållande borde även chefen för Västmanlands regemente vara ledamot i förvaltningen av den del utav kassans årliga avkastning, som skulle få användas i här berörda syfte.

Vad förslagets detaljer beträffade hade befallningshavande tänkt sig, att varje år skulle för här omförmälda ändamål få användas högst 80 procent av föregående års inkomster, medan återstående minst 20 procent alltid skulle läggas till kapitalet för att säkerställa kassans behöriga tillväxt.

Enär, såsom förut framhållits, av de ursprungligen i kassan delägande 932 rotarna 59 rotar vore belägna inom Fellingsbro, Näsby och Ervalla socknar av Örebro län, borde dock för allmännyttiga åtgärder beträffande dessa socknar anslås ⁵⁹ 932 eller icke fullt ¹ 16 av omförmälda 80 procent av årsavkastningen att, på sätt befallningshavanden i Örebro län jämväl tillstyrkt, förvaltas av en styrelse, bestående av landshövdingen i länet som ordförande samt en av länets landsting och en av dess hushållningssällskap årligen vald ledamot jämte suppleant för en var av dem.

Då emellertid utgifter, som kunde komma att nedläggas för Västmanlands regementes räkning, även komme värnpliktiga från dessa

socknar till godo, borde måhända deras andel i anslaget till allmännyttiga åtgärder något nedsättas. Befallningshavanden ansåge sig emellertid böra föreslå dessa socknars andel till förenämnda $\frac{1}{16}$ av de 80 procenten.

Då med den syn på frågan, befallningshavanden i det föregående anlagt, det kunde anses tvivelaktigt, huruvida de av befallningshavanden förordade jämkningarna beträffande kassans användning kunde genomföras utan rotehållarnas samtycke, hade befallningshavanden inhämtat deras yttrande i frågan. Av dessa yttranden framginge, att befallningshavandens förslag vunnit enhällig tillslutning. Länets landsting och hushållningssällskap, vilkas utlåtande jämväl inhämtats, hade ävenledes varmt förordat förslaget och givit uttryck åt sin förväntan, att kassan icke skulle frånhändas provinsen. Jämväl Örebro läns landstings och hushållningssällskaps förvaltningsutskott hade i huvudsak anslutit sig till förslaget.

Med stöd av vad sålunda anförts hemställde befallningshavanden, att Kungl. Maj:t ville utverka riksdagens samtycke därtill,

att Västmanlands regementes knektelegomedelskassa hädanefter måtte under namn av Västmanlands knektelegomedelskassa få användas som lånekassa för det mindre jordbruket inom Västmanlands län samt Fellingsbro, Ervalla och Näsby socknar av Örebro län och för ändamålet förvaltas av Konungens befallningshavande i Västmanlands län,

att varje år högst 80 procent av kassans avkastning närmast föregående år måtte få användas för åtgärder till näringslivets främjande och, i mån av tillgång, jämväl det kulturella livets höjande, för underlättande av underbefälsrekryteringen vid Västmanlands regemente samt för att bereda nytta och trevnad ävensom sedlig och andlig vård åt värnpliktige vid samma regemente,

att därvid vad beträffade Västmanlands län, på vilket av omförmälda 80 procent skulle falla högst $\frac{15}{16}$, beslutanderätten över denna tillgång skulle tillkomma en styrelse, bestående av landshövdingen i Västmanlands län såsom ordförande, chefen för Västmanlands regemente samt två av länets landsting och två av dess hushållningssällskap årligen valda ledamöter jämte suppleanter för dem,

att vad anginge Fellingsbro, Ervalla och Näsby socknar av Örebro län, på vilka av omförmälda 80 procent skulle falla högst $\frac{1}{16}$, beslutanderätten över denna tillgång, som icke finge användas till fromma för Västmanlands regemente, skulle utövas av en styrelse, bestående av landshövdingen i Örebro län såsom ordförande samt en av detta läns

landsting och en av dess hushållningssällskap årligen vald ledamot jämte suppleant för en var av dem,

att, vad av dessa styrelser utav tillgängliga medel icke bleve under varje särskilt år för ovan angivna ändamål använt eller särskilt reserverat, skulle läggas till knektelegomedelskassans kapital,

samt att Kungl. Maj:t skulle äga meddela de närmare föreskrifter, som i övrigt kunde vara erforderliga.

Kungl. brevet
den 13 de-
cember 1918.

Genom brev den 13 december 1918 förordnade Kungl. Maj:t att hädanefter till Västmanlands regementes knektelegomedelskassa inflytande medel, efter avdrag av behöriga förvaltningsutgifter, skulle, i den ordning arméförvaltningens civila departement ägde bestämma, av Kungl. Maj:ts befallningshavande i Västmanlands län inlevereras till nämnda departement och därstädes särskilt bokföras. Samtidigt förklarade Kungl. Maj:t sig vilja framdeles, efter verkställd utredning, meddela beslut i fråga om den framtida förvaltningen av kassans tillgångar och dispositionen av dessa.

Arméförvalt-
ningens civila
departements
utlåtande.

Till följd av remiss har arméförvaltningens civila departement den 27 februari 1919 avgivit utlåtande i ärendet och därvid anfört följande:

Att civila departementet, som verkställt den till grund för domen i saken liggande utredning angående kassans uppkomst och utveckling, icke vid insändandet till Kungl. Maj:t av förberörda skrivelse den 2 juli 1918 ansett sig böra avgiva något definitivt förslag rörande sättet för den framtida förvaltningen av kassan, förrän länsstyrelsen i Västmanlands län erhållit tillfälle att yttra sig i ärendet, hade naturligen föranletts av den uppfattningen hos departementet, att före framställandet av sådant förslag länsstyrelsen, vilken under de senaste årtiondena handhaft förvaltningen av kassan och därjämte stode de vid kassan bundna ortsintressena närmast, borde sättas i tillfälle att uttala sådana önskemål för egen och de särskilda kommunernas del, som ansåges böra tagas i beaktande vid frågans slutliga avgörande. Denna departementets avsikt syntes emellertid befallningshavanden i viss mån hava missuppfattat.

Befallningshavanden hade i sitt utlåtande velat göra gällande, såväl att den rättsliga befogenheten av en åtgärd, varigenom kassan frånhändes Västmanlands län, vore långt ifrån klar, som ock att, även om så vore fallet, rimlighets-, billighets- och klokhetskäl avgjort förbjöde en rubbning av de nuvarande förhållandena.

Vad då först beträffade den rättsliga befogenheten av ovannämnda ätgärd kunde departementet icke dela befallningshavandens uppfattning därutinnan. Av Kungl. Maj:ts dom i målet angående bättre rätt till kassan framginge nämligen följande. Det yrkande, som framställdes av rotehållarnas ombud i rättegången, innehöll i huvudsak, *dels* att, som äganderätten till kassan tillkomme de rotehållare, av vilka och för vilkas räkning kassan bildats, samt Konungens befallningshavande lagligen icke ägt att mot vederbörandes protest sätta sig i besittning av kassans tillhörigheter, äganderätten till kassan måtte förklaras tillkomma rotehållarna samt Kungl. Maj:t och kronan förpliktas att med återställandet av det olagligen rubbade besittningsförhållandet till vederbörande utan avkortning redovisa alla kassans värdehandlingar m. m. *dels ock* att, enär kassans medel möjligen i en framtid åter kunde bliva behöfliga för ursprungliga ändamålet, kassan, även om kronan vunne målet, fortfarande måtte bibehållas oskingrad. Rådstuvurättens i Västerås, sedermera av hovrätten och högsta domstolen fastställda dom innebar i berörda avseende huvudsakligen att, enär på grund av vad utrett blivit, kassans tillgångar vore att anse såsom statsmedel, varå rotehållarna icke vidare kunde göra anspråk, samt Kungl. Maj:t förty ägt rätt att utan rotehållarnas hörande meddela förändrade föreskrifter angående kassans förvaltning, rådstuvurätten funne vad som yrkats icke kunna bifallas.

Av den sålunda anförda domens innehåll torde otvetydigt framgå, ej mindre att ägande- och besittningsrätten till kassan tillkomme Kungl. Maj:t och kronan än även att rotehållarne icke kunde äga några lagligen grundade anspråk därpå, att kassans medel allt framgent liksom hittills skulle stå till förfogande för något som helst rotehållarnes behov. De av befallningshavanden framhållna meningsskiljaktigheterna vid rättsärendets behandling vid rådstuvurätten och i nedre justitierevisionen ävensom det anförda förhållandet, att vardera parten fått själv vidkännas sina kostnader å saken — vilket sistnämnda förhållande för övrigt icke lär förekomma enbart i såsom »mörka och tvivelaktiga» ansedda rättsfall — torde icke, mot domens lydelse, kunna förläna ovannämnda anspråk någon giltighet. Enligt departementets mening finnes fördenskill intet hinder för Kungl. Maj:t att, eventuellt efter riksdagens hörande, använda kassans medel beträffande såväl kapital som ränta för det eller de ändamål, Kungl. Maj:t kunde finna skäligt bestämma.

Befallningshavanden hade, såsom ovan nämnts, ävenledes velat göra gällande, att vissa rimlighets-, billighets- och klokhetskäl förbjöde en rubbning av de bestående förhållandena med avseende på kassans an-

vändning och i anledning därav föreslagit, att kassan måtte få i första hand användas såsom en lånekassa för det mindre jordbruket inom Västmanlands län samt med vissa procentdelar av avkastningen till åtgärder för näringslivets främjande och det kulturella livets höjande inom länet, ävensom för stödjande av manskapsrekryteringen m. m. vid Västmanlands regemente, i huvudsak sålunda ändamål, tjänande enbart länets intressen och endast i sistnämnda avseende även syftande till lantförsvarets gagn.

Departementet ansåge emellertid, att frågan om kassans framtida användning måste lösas från en annan synpunkt, nämligen från det allmännas. Av bevisningen i rättegången om äganderätten till kassan hade nämligen ådagalagts, att kassan tillkommit uteslutande genom besparingar å donationer i spannmål eller vederlag därför från Kungl. Maj:t och kronan ävensom genom influtna räntor å dessa besparingar samt att dessa donationer haft till ändamål att genom underlättande av roteringsbesvärets fullgörande främja knektelegandet inom vissa mera betungade socknar av länet. Dessa bygders rotehållare eller länet hade således icke genom några egna offer bidragit till kassans tillkomst, utan vore denna helt och hållet en följd av det allmännas verksamhet till lantförsvarets gagn.

Att rotehållarna samt länets befolkning i övrigt fått nyttja kassan såsom en lånefond för jordbruksnäringens idkare, torde vara att anse såsom en dem medgiven tillfällig förmån och icke såsom en av statsmakterna för all tid och till och med efter indelningsverkets upphörande erkänd företrädesrätt, vilken icke finge rubbas, därest kassans tillgångar skulle behöva tagas i anspråk för andra allmänna intressen. I detta avseende borde beaktas, att behovet av en sådan lånekassa, vilket under den första tiden av kassans användning för sådant ändamål torde varit särskilt stort, numera knappast föreläge eller i varje fall icke i större mån inom denna landsdel än inom andra. Efter tillkomsten av hypoteksinrättningar och banker av allehanda slag kunde jordbrukarnas lånebehov tillgodoses på annat sätt och efter en räntesats, som under normala förhållanden knappast överstege den, som betingats av här ifrågavarande kassa.

Departementet, i vilket kassans räkenskaper årligen granskats och som väl hade sig bekant placeringen av dess kapital, ansåge således för sin del billighetskänslan icke behöva kränkas därigenom, att kassans medel nu toges till användning på annat för statsverket i dess helhet gagneligt sätt, och syntes då, med hänsyn till vad förut anförts beträffande syftet med de kronans donationer, varur kassan uppkommit, lantförsvarets intressen böra i främsta rummet tillgodoses.

Detta skulle kunna ske antingen genom kassans införlivande med någon redan befintlig fond, avsedd för lantförsvarets ändamål, till exempel lantförsvarets fond för byggnader eller andra försvarsändamål, bevaringsmanskapets invalid- och pensionsfond, invalidhusfonden eller Vadstena krigsmanshusfond eller också genom bildandet med kassans medel av en ny fond för något liknande ändamål, till exempel för bestridande av understöd åt f. d. indelt manskap. I detta hänseende finge departementet erinra därom, att de genom kungl. brev den 13 augusti 1917 tillkallade sakkunniga för avgivande av utredning och förslag i fråga om tilldelande av underhåll och pensioner till indelt manskap vid armén och flottan i sitt betänkande för arméns vidkommande *dels* hemställt om tilldelande från Vadstena krigsmanshuskassa av underhåll åt f. d. indelt manskap, avskedat före den 1 januari 1910 och med minst 20 men under 25 tjänsteår, samt om höjande av såväl de från nämnda kassa enligt nu gällande bestämmelser utgående underhåll och korprals-tillägg som ock av begravningshjälpen efter underhållstagarna, *dels* föreslagit, att till bestridande av därmed förenade kostnader måtte uppföras ett anslag å tilläggsstat för år 1919 å 381,800 kronor, ävensom att det å ordinarie stat under tionde huvudtiteln uppförda anslaget till förhöjningar å gratialet åt avskedat manskap måtte för år 1920 höjas med 413,700 kronor. Enär enligt av de sakkunniga verkställda beräkningar nämnda kostnader år efter år skulle komma att stiga intill ett belopp av 617,500 kronor för år 1930, varefter i mån av underhållstagarnas fränfalle skulle vidtaga ett långsamt sjunkande, vilket först år 1942 skulle nedbringa kostnadsbeloppet till ungefärligen det för innevarande år beräknade, så torde under en lång tid framåt avsevärda medelsbelopp behöva årligen beredas för genomförandet av de sakkunnigas förslag.

Därest förslaget emellertid skulle komma till förverkligande, syntes, med hänsyn till knektelegomedelskassans förutvarande uppgift att gagna indelningsverket, synnerligen lämpligt, att kassans medel finge komma det forna indelta manskapet till godo genom bidrag till ovan omförmälta kostnader, varigenom även de direkta anslagen för ifrågavarande ändamål kunde i motsvarande mån minskas. Då kassans tillgångar, enligt vad länsstyrelsen i förevarande underdåniga skrivelse meddelat, vid utgången av år 1917 utgjorde 2,169,033 kronor 80 öre, varutav omkring 2,060,000 kronor voro utplacerade på lån efter en räntesats av i medeltal 4¹/₄ procent och återstående omkring 110,000 kronor i banker, samt sistnämnda belopp genom avkastningen under år 1918 nu torde kunna beräknas till minst 200,000 kronor, syntes nämnda tillgångar f. n. böra giva en ränteinkomst, icke understigande 95,000 kro-

nor, vilket belopp således skulle utgöra ett avsevärt bidrag till nämnda kostnaders bestridande och dessutom, i mån av de nu utlånta beloppens frigörande och fruktbargörande på annat eventuellt mera givande sätt, kunde förväntas ytterligare ökas.

För den händelse en sådan fond som den ovan ifrågasatta, vilken lämpligen torde kunna benämnas indelningsverkets besparingsfond, skulle komma att bildas av kassans medel, torde densamma i likhet med övriga förutnämnda fonder böra ställas under statskontorets förvaltning.

Vid infordrandet av de kassans tillgångar, vilka för närvarande voro placerade i lån till lantmän inom Västmanlands och Örebro län, torde av hänsyn till låntagarna en amorteringstid av högst 20 år böra medgivas. Icke utlånade tillgångar torde, i den mån de hunne frigöras, böra inlevereras direkt till statskontoret, dit även de till kassan inflytande medel, vilka enligt Kungl. Maj:ts föreskrift i nådigt brev den 13 december 1918 skulle inlevereras till arméförvaltningens civila departement, i sådant fall torde få av departementet överlämnas.

Beträffande de hittills för kassans förvaltning utgående arvodena till de hos länsstyrelsen anställda tjänstemän, vilka tjänstgjort såsom ombudsman, kassaförvaltare och räkenskapsförare vid kassan, torde skäpligen böra föreskrivas, att desamma finge under de nuvarande uppdrags-havarnas återstående tjänstetid utgå men succesivt minskas eller indragas i mån av nämnda befattningshavares avgång ur tjänst och minskning i arbete till följd av de utlånade medlens inbetalning.

Med anledning av det ovan anförda hemställde departementet,

att av ifrågavarande medel måtte bildas en fond, benämnd »indelningsverkets besparingsfond»,

att räntan av denna fond måtte tagas i anspråk för understöd åt f. d. indelt manskap enligt därom givna bestämmelser eller, sedan någon del av fonden icke vidare erfordrades för sådant understöd, för enahanda ändamål, som Vadstena krigsmanshusfond, beväringmanskapets invalid- och pensionsfond och invalidhusfonden.

att fonden måtte läggas under statskontorets förvaltning,

att fondens nu utlånade medel måtte infordras genom amortering av lånen under högst 20 år med viss del om året, samt

att Konungens befallningshavande i Västmanlands län fortfarande måtte hava hand om berörda utlåning med biträde därvid på hittills tillämpat sätt av tjänstemän vid länsstyrelsen mot arvoden, som med ledning av vad ovan anförts finge bestämmas av befallningshavanden.

Uti infortrat utlåtande den 28 februari 1921 har statskontoret an- dragit följande:

Utlåtande av
statskontoret.

Konungens befallningshavaandes förslag innebure, att knektelego- medelskassan skulle allt fortfarande såsom för närvarande förvaltas av befallningshavanden och användas såsom lånekassa för det mindre jord- bruket inom Västmanlands län och vissa delar av Örebro län samt att större delen av kassans avkastning skulle få användas för näringslivets höjande med flera angivna ändamål inom nämnda län och länsdelar. Arméförvaltningen däremot hemställde, att av kassan måtte bildas en fond benämnd »Indelningsverkets besparingsfond», som skulle förvaltas av statskontoret och vars avkastning skulle användas till understöd åt f. d. indelt manskap.

Arméförvaltningen grundade sin ståndpunkt i frågan på sin upp- fattning därom, att av Kungl. Maj:ts i ärendet omhandlade dom den 30 maj 1918, varigenom rotehållarnes yrkanden att få äganderätten till kassan sig tillerkänd samt att utbekomma alla dess tillgångar, blivit ogillade, framginge, att statsverket vore rätt ägare till kassan och ägde att med densamma efter gottfinnande förfara. Denna uppfattning måste statskontoret dela. Visserligen ville befallningshavanden göra gällande, att av den omständigheten, att rotehållarne förklarats icke äga utbe- komma kassans tillgångar, icke följde, att kronan ägde befogenhet att göra med kassan som den behagade, i vilket avseende befallningsha- vanden åberopade vissa av Kungl. Maj:t samt av Riksens Ständer under senare hälftan av 1700-talet vid olika tillfällen gjorda uttalanden an- gående rätt för rotehållare att ur kassan erhålla lån; men statskontoret kunde för sin del icke finna, att dessa uttalanden kunde betraktas som sådana från kronans sida gjorda utfästelser, vilka skulle kunna leda till inskränkning i statsverkets dispositionsrätt till kassan. På grund av denna sin ståndpunkt i själva rättsfrågan och med den ställning, stats- kontoret intog såsom speciell representant för statsverkets ekonomiska intressen, kunde statskontoret icke framställa någon principiell erinran mot att kronan nu, på sätt arméförvaltningen föreslagit, med begag- nande av sin domfästa rätt införlivade kassan med statsmedlen och an- vände dess avkastning för visst statsändamål. Därest Kungl. Maj:t skulle finna, att så borde ske, syntes ej heller något vara att erinra mot den av arméförvaltningen föreslagna fondbildningen och sättet för avkast- ningens disponerande.

Beträffande förslaget, att den nya fonden skulle förvaltas av stats- kontoret, kunde ämbetsverket jämväl biträda detsamma, dock med det oeftergivliga förbehållet att, såsom även av arméförvaltningen förutsatts,

handhavandet av inteckningslånerörelsen allt fortfarande skulle åligga befallningshavanden i Västmanlands län. Någon möjlighet för statskontoret att med nu till buds stående arbetskrafter ombesörja denna lånerörelse, enligt uppgift omfattande över 400 lån, förefunnes nämligen icke. I statskontoret, som skulle handhava fondens övriga tillgångar, skulle alltså fondens bokföring verkställas och dit inlevereras ränteavkastningen å inteckningslånen samt å dessa eventuellt inflytande kapital för omplacering genom statskontorets försorg, varjämte fondens avkastning skulle av statskontoret tillhandahållas vederbörande enligt de närmare föreskrifter, som därom kunde varda meddelade.

Arméförvaltningen hade föreslagit, att fondens nu utlånade medel skulle infordras genom amortering av lånen under högst 20 år med viss del om året. Mot en dylik åtgärd måste statskontoret inlägga sin bestämda gensaga. Knektelegomedelskassan hade av ålder varit av Kungl. Maj:t och riksdagen avsedd att vara en lånekassa för jordbruket inom vederbörande län, och även om numera statsverket kunde anses äga formell befogenhet att med densamma förfoga efter gottfinnande, syntes likväl den gamla hävd, som rådde i avseende å dispositionen av kassan, böra påkalla så pass mycket billighetshänsyn, att vederbörande fastighetsägare finge, så länge de utan anmärkning fullgjorde sina skyldigheter beträffande lånen, tillgodonjuta desamma. Omplacering av det i lånen nedlagda kapitalet borde således icke ifrågakomma annat än i den mån, detsamma inflöte på grund av konkurs, utmätning eller andra dylika orsaker. Låneräntan, för närvarande 4 å $4\frac{1}{2}$ procent*), måste, särskilt under nuvarande ekonomiska situation, anses synnerligen låg och torde utan obillighet kunna något höjas, exempelvis till 5 procent. Statskontoret utginge härvid från att räntan under alla omständigheter, med hänsyn till de särskilda förhållanden, som rådde ifråga om knektelegomedelskassan, borde vara väsentligt lägre än den för samma slags lån å den allmänna lånemarknaden gällande räntefoten. Denna fråga torde lämpligast kunna ordnas genom att Kungl. Maj:t för viss tidsperiod i sänder bestämde räntefoten. I detta sammanhang ville statskontoret icke underlåta att såsom stöd för sin uppfattning i lånefrågan erinra om, att statsutskottet vid 1919 års riksdag vid behandlingen av vissa i nu förevarande ämne väckta motioner, vartill statskontoret här nedan återkomme, uttalat, bland annat, att statsutskottet förutsatte, att någon uppsägning till återbetalning av i jordbruksfastigheter inom Västmanlands län bundna lån, å vilka givetvis skälig låneränta borde beräknas, icke

*) Enligt inhämtad upplysning är låneräntan sedan några år tillbaka bestämd till $\frac{1}{2}$ procent under gällande bankränta.

ägde rum allenast på den grund, att kassan dåmera övertagits av staten. Detta uttalande lämnades av riksdagen utan erinran.

Såsom ovan antytts, hade statskontoret ur mera formell synpunkt icke ansett sig kunna motsätta sig att, på sätt arméförvaltningen föreslagit, kassan indroges till statsverket, och hade statskontoret i anslutning härtill avgivit det yttrande beträffande detaljerna av förslaget, som statskontoret ansett av omständigheterna påkallat.

Emellertid kunde statskontoret icke frigöra sig från den uppfattningen, att en sådan åtgärd, om än liggande helt inom den formella rättens gränser, likväl vore synnerligen sträng, för att icke säga obillig, mot de i saken intresserade länen. Statskontoret torde icke här behöva upprepa alla de skäl, som talade för, att staten i denna fråga borde gå fram med den största varsamhet. Dessa skäl vore på ett fullständigt och enligt statskontorets förmenande övertygande sätt utvecklade av befallningshavanden. Statskontoret ville också erinra om, att samma åsikt gjord sig gällande i två vid 1919 års riksdag i ämnet väckta likalydande motioner (nr 54 i första kammaren och nr 212 i andra kammaren). I dessa hade föreslagits, att riksdagen ville dels i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att Kungl. Maj:t behagade taga under omprövning, huruvida icke — i avbidan på slutligt beslut i anledning av Konungens befallningshavandes i Västmanlands län förslag till framtida disposition av Västmanlands regementes knektelegomedelskassa — med verkställighet av de i kungl. brevet den 13 december 1918 beträffande kassan föreskrivna åtgärder borde anstå, dels ock förklara, att riksdagen för sin del icke hade något att erinra mot bifall till befallningshavandens ifrågasvarande förslag.

I sitt över motionerna avgivna utlåtande gjorde statsutskottet, bland annat, ovan angivna uttalande angående in-teckningslånen, med hänsyn vartill utskottet icke kunde finna, att några starkare skäl talade för ett anstånd med inlevererandet av disponibla medel — huvudsakligen räntemedel — till arméförvaltningen, varefter utskottet fortsatte: »Vad där-efter beträffar det av länsstyrelsen i Västmanlands län framställda förslaget om bildande av en särskild lånefond utav kassans tillgångar, vilken fonds avkastning skulle för vissa olika ändamål disponeras, har utskottet icke ansett sig kunna tillstyrka riksdagen att, såsom av motionärerna ifrågasatts, nu uttala sin anslutning till detsamma, varvid utskottet likväl förutsätter, att riksdagen framdeles beredes tillfälle att yttra sig över ifrågasvarande medels blivande användning».

Utskottet hemställde härefter, att motionerna icke måtte av riksdagen bifallas, vilket ock blev riksdagens beslut.

I trots av denna utgång av ärendet torde dock av statsutskottets sistberörda uttalande, som av riksdagen lämnats utan erinran, få anses framgå, att riksdagen icke ställt sig helt avvisande till tanken att kassan skulle få bevaras åt länen, utan ansett, att detta vore en fråga, som borde tagas under övervägande vid riksdagens slutliga prövning av ärendet.

På grund av de synpunkter på frågan statskontoret ovan anført och med stöd jämväl av vad vid riksdagen i ärendet förekommit, ansåge sig statskontoret kunna ifrågasätta, om icke befallningshavandens framställning borde, åtminstone i viss mån, vinna beaktande. Statskontoret hade därvid tänkt sig, att ett skiljande emellan statsverkets och länens intressen skulle billigtvis kunna ske på så sätt, att hälften av kassans tillgångar indroges till statsverket för att disponeras på sätt arméförvaltningen föreslagit, och andra hälften överlämnades till länen att användas i huvudsaklig överensstämmelse med befallningshavandens förslag. De närmare bestämmelserna angående genomförandet av fördelningen av kassan samt förvaltningen och användningen av den för länen avsedda delen torde Kungl. Maj:t vilja förbehålla sig att meddela, vadan endast frågan om själva uppdelningen av kassan samt huvudgrunderna för förvaltningen och användningen av statsmedelsfonden torde behöva underställas riksdagens prövning.

*Departements-
chefen.*

Såsom av arméförvaltningens civila departement och statskontoret framhållits synes någon tvekan icke vidare förefinnas därom, att Kungl. Maj:t och kronan är rätt ägare till ifrågavarande kassa och äger förfoga över densamma efter gottfinnande. Arméförvaltningens förslag, att kassan nu i sin helhet skulle indragas till statsverket och fonderas samt att ränteavkastningen av densamma skulle användas i första hand till understöd åt förutvarande indelt manskap, synes mig därför och med hänsyn jämväl till kassans ursprungliga ändamål hava mycket goda skäl för sig.

Statskontoret, liksom tidigare Konungens befallningshavande i Västmanlands län, hava emellertid i sina utlåtanden med styrka framhållit de billighetsskäl, som talade för att kassan icke utan vidare frånhändes sagda län och vissa i kassan intresserade delar av Örebro län, inom vilka län den i snart 200 år utgjort en lånekassa för det mindre jordbruket. Befallningshavanden har i sådant hänseende föreslagit, att kassan skulle få förbliva inom de orter, där densamma uppkommit, och att räntan därav i huvudsak skulle på närmare angivet sätt få användas till sagda orters lyftande i ekonomiskt hänseende. Statskontoret har

icke velat gå så långt, utan alternativt hemställt om en delning av kassan i två hälfter, varav den ena delen skulle indragas till statsverket och avkastningen av densamma användas i enlighet med arméförvaltningens förslag, medan den andra delen skulle kvarstanna i länen och, efter Kungl. Maj:ts närmare bestämmande, användas i huvudsaklig överensstämmelse med vad befallningshavanden förordat.

För egen del anser jag mig böra biträda statskontorets ifrågasvarande förslag, varigenom å ena sidan staten skulle erhålla en betydande tillgång till understöd åt före detta indelt manskap, medan å andra sidan de billighetens krav, som icke heller staten bör åsidosätta, skulle bliva behörigen tillgodosedda. Jag utgår därvid från, att i kassans tillgångar skola inberäknas jämväl de medel, som från densamma inlevererats till arméförvaltningen jämlikt kungl. brevet den 13 december 1918, ävensom från att förluster, som kunna uppkomma därigenom, att låntagare i kassan brista i betalningsskyldighet, skola drabba uteslutande länens andel av kassan.

Statskontorets uppfattning, att låntagarna i kassan icke böra föreläggas någon viss förkortad amorteringstid, utan få utan inskränkning åtnjuta sina ursprungliga lånevillkor, delar jag till fullo.

De närmare bestämmelserna angående genomförandet av fördelningen av kassan samt förvaltningen och användningen av den för länen avsedda delen därav torde på sätt statskontoret hemställt böra meddelas av Kungl. Maj:t.

Med anledning av vad jag sålunda anfört får jag hemställa, det Kungl. Maj:t täcktes föreslå riksdagen medgiva,

att hälften av Västmanlands regementes knektelegomedelskassas tillgångar indrages till statsverket för att under namn av »indelningsverkets besparingsfond» förvaltas av statskontoret,

att räntan av denna fond må jämlikt Kungl. Maj:ts bestämmande tagas i anspråk för understöd åt f. d. indelt manskap eller, sedan någon del av fonden icke vidare erfordras för sådant understöd, för enahanda ändamål som Vadstena krigsmanshuskassa, bevaringsmanskapets invalid- och pensionsfond och invalidhusfonden,

att Konungens befallningshavande i Västmanlands län fortfarande må hava hand om de från kassan beviljade lån med biträde därvid på hittills tillämpat sätt av tjänstemän vid länsstyrelsen mot arvoden, som på befallningshavandens förslag bestämmas av Kungl. Maj:t, samt

att andra hälften av ifrågasvarande kassas tillgångar må tillkomma Västmanlands län samt Fällingsbro, Ervalla och Näsby socknar av Örebro

län för att förvaltas och till länens fromma användas enligt av Kungl. Maj:t meddelade bestämmelser.»

Till denna, av statsrådets övriga ledamöter biträdade hemställen täcktes Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten lämna bifall; och skulle till riksdagen avlätas proposition av den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Eric Baad-Heimer.